

УДК 94:[27-43-736-737:316.74:061.2](477.83-25)''15''

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4971>

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ ХРИСТІЯНСЬКИЙ ЕТОС ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ РУСЬКОЇ ГРОМАДИ ЛЬВОВА В XVI ст.

Денис БУЛАВІН

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра історії середніх віків та візантиністики
вул. Університетська 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: denys.bulavin@lnu.edu.ua
ORCID: 0009-0005-5850-5938

Запропонована наукова розвідка – дослідження історії руської громади ранньомодерного Львова, зокрема – подій XVI ст., коли львівські русини пробудилися для боротьби за релігійні та економічні права. Важливим чинником та рушієм процесу пробудження був візантійський християнський етос, який сприяв внутрішній консолідації львівської громади та зробив Львів одним з центрів всеукраїнського релігійного та національного життя.

Ключові слова: Львів, візантійський етос, Київська митрополія, руська громада, львівська громада, Успенське братство.

Східна Європа та Польське королівство, частиною якого з середини XIV ст. був Львів, вирізнялися тривалим домінуванням релігійного чинника в суспільному житті населення. Християнство у цьому регіоні дуже тісно співпрацювало з локальними культурами й етнічними ідентичностями. Церковні структури були тим середовищем, у рамках якого формувалися національні ідентичності, і саме візантійський християнський етос виконував на наших землях надзвичайно важливу “охоронну функцію” та сприяв консолідації руської протонаціональної спільноти¹. Під візантійським етосом маємо на увазі “систему вартостей, а також щоденні соціокультурні й релігійні практики й церковно-історична пам’ять русинів, що сформувалися під впливом запровадженого у Київській Русі християнства, котре поширилося тут за еклезіальною моделлю Царгородського патріархату та згідно з політичними й культурними взірцями Візантії”². Прослідкуємо, як саме візантійський християнський етос став стрижнем, навколо якого згуртувалась львівська руська громада, якими були механізми його дії та які здобутки це принесло.

Важливість досліджуваного питання випливає з того, що саме в XVI ст. відбувалось становлення та формування української релігійно-національної ідентичності в антагоністичному середовищі. Викристалізувавшись, вона стала фундаментом для самоорганізації руської спільноти та дороговказом до майбутнього національно-релігійного відродження. Саме візантійський етос був основою самоідентифікації руської спільноти Львова, адже релігійний фактор був невід’ємною складовою поняття ранньомодерної нації або національної громади³. Львівський історик М. Капраль наводить промовисті приклади синонімічності назв львівської руської громади з документів XIV–XVII ст.: “руська нація”, “громада грецького обряду”, “громада руського обряду”, “руська громада грецького обряду”⁴. Отже, етнічно-національна громада у цю епоху сприймалася також як релігійна. І фактично доля руської громади залежала від зберігання своєї ідентичності та візантійської традиції чи, як узагальнив П.-Р. Магочій, говорячи про всю українську спільноту Польської держави – “майбутнє українського народу залежало від долі його Православної церкви у католицькому середовищі”⁵.

Щоб повноцінно змалювати консолідацію руської громади в XVI ст., треба коротко охарактеризувати суспільно-політичну та церковну ситуацію, в якій перебували львівські русини. Отже, спочатку розглянемо суспільно-політичний та релігійний контекст життя львівських русинів в XV – першій половині XVI ст., потім представимо процес оживлення руської ідентичності у Львові, врешті перейдемо до аналізу ролі візантійського християнського етосу в консолідації руської громади.

¹ Ігор Сковчиляс, *Галицька (Львівська) єпархія XII–XVIII століть: організаційна структура та правовий статус*. (Львів: Вид-во УКУ, 2010), 5.

² Ігор Сковчиляс, “Біла джерел унійного триумфалізму: релігійна програма Холмської єпархії як *Slavia Unita*,” *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, № 15, (2006–2007): 334.

³ *Привілеї національних громад міста Львова (XIV–XVIII ст.)*, ред. Мирон Капраль, (Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського, 2010), 10.

⁴ *Ibidem*, 10.

⁵ Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. (Toronto: University of Toronto Press, 2010), 151.

1. Суспільно-політичний і релігійний контекст життя львівських русинів. Свого часу І. Крип'якевич зазначив: “В середині XV ст. доживала руська суспільність в Галичині, здавалось, останні хвилини свого національного життя. Упадок руського елементу зачав ся вже від введення перших чужих кольоністів за останніх галицьких князів [...] Насамперед впали руські городи”⁶. І справді, якщо говорити про Львів, то місцеві русини займали абсолютно безправне становище: їм відмовлено в участі в самоврядуванні, обмежений доступ до цехів та ремесел, накладені обмеження на види торгівлі, яким вони могли займатися та на місце проживання – русини опинилися в скрутному становищі “чужих” на своїй землі⁷. Загалом, така ситуація була характерна для більшості українських міст під польським пануванням. Найвідчутнішими були конфесійні обмеження, що їх накладала католицька влада на православне українське населення, до прикладу – заборонялось проводити урочисті процесії у центрі міста та дзвонити під час латинських богослужінь, православні священники були зобов’язані платити податки, православна присяга не приймалася у суді і т.і.⁸

Церковні обмеження почалися ще в XV ст., зокрема однією з перших є грамота польського короля Владислава Ягайла від 12 червня 1416 р., відповідно до якої православні священники підлягають оподаткуванню⁹. Наступна грамота цього ж монарха від 6 жовтня 1423 р. надавала львівському католицькому архієпископу широких прав введення католицької обрядовості для навернення русинів до католицизму. У тексті русини трактуються як “схизматики грецького обряду” та йдеться про те “щоб відтепер жоден з християн чи жодна з християнок римського обряду в жодному випадку не хрестили своїх дітей у схизматицьку секту, а чоловік жінку чи жінка чоловіка, якщо вона чи він схизматики, нехай відпустить чи покине”¹⁰. В 1457 р. Папа Римський Каліст III у посланні львівському архієпископу Григорію надає дозвіл проводити в місті церковні урочистості, які б приваблювали православних та зокрема зазначає, що у Львові “проживають численні схизматики, які, якщо привабити їх проявами благочестя, можливо, навернуться на християнську віру, відкинувши свої хибні погляди”¹¹. Отже, християнство візантійського обряду було суттєво принижено.

Видається, що найбільшою проблемою львівських православних русинів була відсутність вищої церковної ієрархії, адже Галицька митрополія (до якої відносився Львів) була ліквідована на початку XV ст., а потім фактично перестала існувати й єпархія. Остання згадка про галицького єпископа Івана датується 1414 р. Отож, за висловом Д. Зубрицького “понад століття польська Русь не мала власного духовного проводиря”¹². Формально головою церкви лишався Київський митрополит (який з 1458 р. резидував у Новоградку), проте влади в Галичині й у Львові він не мав ніякої і Галицька православна церква керувалась намісниками – зазвичай людьми нецерковними, яких призначав магістрат або римо-католицькі архієпископи¹³. Зрозуміло, що місцевих русинів, хай би якими вони пригніченими не були, така ситуація не влаштовувала.

І ось на початку XVI ст. українська громада немов пробуджується для боротьби за суспільні, економічні та релігійні права. І. Крип'якевич писав, що “тут стоїмо на роздорозі двох епох в житті руського міщанства у Львові [...] епохи занепаду та обезсилення та [...] епохи відродження”¹⁴. Причинами такого підйому, на думку видатного історика, могли бути переповненість “чаші народного горя”, чи ж віяння “вільнішого духу ренесансу з заходу”¹⁵. І дійсно, XVI ст. – це часи Ренесансу – духовного та культурного відродження Європи і Львів, будучи її частиною, не міг лишатись осторонь цього процесу.

⁶ Іван Крип'якевич, *Львівська Русь в першій половині XVI ст.: дослідження і матеріали*. (Львів: Інститут української археографії, 1994), 1.

⁷ Ярослав Ісаєвич та ін., *Історія Львова*. (Львів: Центр Європи, 2006), 124.

⁸ *Ibidem*, 124.

⁹ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego bernardynskiego we Lwowie*. (Lwów: Galicyjskiej Wydział Krajowej, 1872), 169.

¹⁰ *Архив Юго-Западной росии, издаваемый Комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Т. X: Акты, относящиеся к истории Галицко-русской православной церкви (1423–1714 гг.). Ч. 1: Акты о церковно-религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322–1648 гг.)*. (Киев: Типография Университета Святого Владимира, 1904), 17–20.

¹¹ *Боротьба Південно-Західної Русі і України проти експансії Ватикану та унії (X – поч. XVII ст.)*. Збірник документів і матеріалів, ред. Євген Гринів, (Київ: Наукова думка, 1988), 54.

¹² Денис Зубрицький, *Хроніка міста Львова*. (Львів: Центр Європи, 2014), 144.

¹³ Paul Robert Magocsi, *Galicia a historical survey and bibliographic guide*. (Toronto: University of Toronto Press, 1983), 68.

¹⁴ Крип'якевич, *Львівська русь*, 10.

¹⁵ *Ibidem*, 10.

У 1521 р. уповноважені руської громади Ілля, Ігнат та Макар (майбутній Львівський єпископ Макарій Тучапський) подали королю Сигізмунду I скаргу на львівських райців. Русини скаржились на релігійні обмеження, які, як було зазначено вище, були найдошкульнішими. Король створив комісію, яка розглянула всі скарги і в багатьох питаннях дійшла до компромісних рішень, які були зафіксовані в королівському декреті від 28 червня 1521 р. Зокрема в ньому зазначалося “щоб було дозволено священикам публічно нести в церковному одязі святі дари через площу та вулиці, однак не запалюючи свічок, але на їхній вулиці, міщан руського обряду, є дозволено відповідно до згаданої мирової угоди ті святі дари проносити не тільки публічним способом, а навіть зі дзвонами та свічками”. Схожим чином було вирішено питання поховальних церемоній: “тіла мертвих хай буде дозволено нести руським священикам у церковному одязі, але без співу та свічок, через (площу) ринок та вулиці міста аж до руської вулиці та, вступивши на свою вулицю, можуть і буде вільно співати та виконувати всі церковні обряди”¹⁶. Цей декрет був маленькою, але перемогою.

Львівську громаду це надихнуло, вона вирішила й далі відстоювати свої релігійні права та перейшла до іншого важливого питання – відновлення церковної ієрархії. Замість призначеного латинським архієпископом намісника Якова Сикори, який зовсім не турбувався про церковні справи, львів’яни вибрали свого кандидата – згаданого вже Макарія Тучапського, та звернулися в 1538 р. до Київського митрополита Макарія з проханням про його затвердження¹⁷. Цікаво, що звертались вони до владики “яко духовнии и шляхта и мещане, так все поспольство, оть больших и до меньших, земель Руських и Подольских, всех закону греческого”¹⁸. Як слушно зауважує М. Грушевський, це перший в ранньомодерній львівській історії відомий факт, коли церковна справа набирає такого загального значення “лучачи всі стани в одній акції”¹⁹. Отже, як бачимо – саме церковне питання, або ширше – питання збереження свого візантійського християнського етосу, об’єднало та консолідувало розрізнену до цього локальну громаду та стало однією з перших віх майбутнього відродження.

Митрополит благословив Макарія Тучапського на намісника, а потім львівська громада важким шляхом підкупів та складних політичних “зашагункових” ігор домоглася затвердження від короля в грудні 1539 р. Проте громада вирішила йти “до кінця” і їй навіть вдалося підвищити Макарія Тучапського до статусу архієпископа Галицького, Львівського та Кам’янець-Подільського з духовною юрисдикцією над всією “Польською Руссю і Поділлям”²⁰. Таким чином, відновилася давня Галицька єпископія, яка отримала назву Галицько-Львівської, і осідок єпископа перемістився з Галича до Львова, який, вперше за свою історію, став осідком православного архієпископа. Це можна вважати вже справжньою перемогою. Д. Зубрицький, розповідаючи про цей факт зазначав, що “Львів зазнав нової слави й нової почесі, адже як відомо, це єдине місто християнського світу, де є три архієпископські столиці: латинська, руська й вірменська”²¹. І. Крип’якевич писав про це ще емоційніше: “Був се великий тріумф для цілої Руси. Але передовсім могло тріюмфувати львівське міщанство”²², адже єпископом став львівський міщанин.

2. Актуалізація руської ідентичності у Львові.

Перемога в суспільно-церковному контексті стала каталізатором подальшого поступу. І. Крип’якевич зазначає, що “борба за владитство внесла небувалий фермент й оживленню в цілу Галичину. Акція набирає великої сили, рішучості і одушевлення. А центром всього руху стає Львів”²³. Вперше з княжих часів Львів піднімає прапор боротьби за релігійні, а згодом – й національні права.

В середині XVI ст. на історичну сцену виходять львівські міщани, адже саме в цей час міста в Східній Європі стають центрами інтелектуальної та громадянської активності. Отже, з одного боку, львівські русини адекватно відповідали на виклики часу і долучалися до загальноєвропейських процесів. Але з іншого – і це дуже важливо – їх активність спричинилась дією візантійського християнського етосу, чи простіше – їх приналежністю до православної Церкви.

Як було показано вище, справами, які об’єднали львівських міщан, були боротьба за релігійні права та відновлення церковної ієрархії. Звісно паралельно йшла боротьба й за економічні й політичні

¹⁶ Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis. Edited by Wladimirus Milkowisz (Lviv Institutum Stauropigiani Leopoliensis, 1895), 2–4.

¹⁷ Михайло Грушевський, *Історія України-Руси*. Т 5. (Київ: Наукова думка, 1998), 437.

¹⁸ Ibidem, 437.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Зубрицький, *Хроніка міста Львова*, 148.

²¹ Ibidem, 144.

²² Крип’якевич, *Львівська русь*, 84.

²³ Ibidem, 85.

права, проте найбільшого поступу вдалося досягнути в релігійній сфері. І коли львівський міщанин став архієпископом, це стало немовби тестом на справжню, не вдавану релігійність. Макарій Тучапський зробив так багато для православної Церкви Галичини, що зі слів І. Крип'якевича “в ряді галицько-львівських єпископів він займе одно з найважливіших місць; його десятилітні змагання загоїли багато ран в розбитій галицькій церкві”²⁴.

Значимо найважливіші: заснування у Львові крилосу – дорадчого органу при архієпископі (крилошанами стали парохі основних львівських церков); організація щорічних синодів для сільського духовенства; візитація монастирів; привезення до Львова церковних книг (фактично бібліотека Тучапського стала основою майбутньої бібліотеки митрополичої капітули); матеріальне забезпечення львівського владництва – фактично виведення його на самостійне, незалежне ні від кого існування²⁵. Треба наголосити, що все це владика Макарій створював від початків, стикаючись в цій діяльності з шаленим опором польської шляхти і римо-католицької ієрархії.

Атмосфера була насправді “гаряча”, проте в тому “жарі” пробуджується серед львівської суспільності давно загублена національно-релігійна свідомість. І львівські міщани починають розвивати свій успіх – в 1540-х роках виникають перші організовані церковні братства. Питання походження, генези та ролі братств в історії України виходить за межі даного дослідження, важливо лиш коротко показати їх основні віхи та показати, яку роль в братському русі зіграв візантійський християнський етос.

3. Візантійський християнський етос та Успенське братство.

Ще з часів Русі при деяких православних церквах існували об'єднання старшин парафії, яких називали по-різному – опікунами, ктиторами, членами братства, “братією”. За словами дослідника історії братського руху Я. Ісаєвича це були своєрідні “зародкові братства”, проте вони не мали чітких організаційних форм, а їхня діяльність залишалася досить обмеженою²⁶. Вони займалися взаємодопомогою та організацією церковних свят. Звісно таке братство існувало й при головній православній церкві “міста в мурах” – Успенській. До прикладу той же Макарій Тучапський був братчиком та одним з трьох міщан, що як “репрезентанти Русі” в 1521 р. возили скарги до польського короля. Проте в той час Успенське братство ще не мало статуту та добре розвинутої структури.

Найдавнішими юридично оформленими православними братствами Львова прийнято вважати братство Благовіщенської церкви на Краківському передмісті (1542 р.) та братство церкви Миколая на княжому Підзамчі (1544 р.)²⁷. Як можна побачити по роках – це якраз розпал діяльності владика Макарія, отже заснування тих братств, безсумнівно, його заслуга. І. Крип'якевич навіть вважав владика автором статутів цих двох братств²⁸. Сам будучи братчиком, Макарій Тучапський звісно розумів потенціал братств, але всі його зусилля пішли на найважливішу тогочасну справу – організацію функціонування львівського владництва, тому Успенське братство розвивали вже його послідовники. Проте відзначимо, що вся його діяльність була направлена на організацію церковного життя і владіці Макарію належить заслуга початку перетворення Львова на вагомий духовний осередок поствізантійського християнського світу.

У першій половині 1580-х, громада львівських русинів мусила стикнутись з іншим викликом та знов довести свою згуртованість. В 1582 р. папа Григорій XIII оголосив запровадження нового церковного календаря, який на землях Речі Посполитої повинен був увійти у життя не тільки католицької, але й інших церков. Звісно львівська православна та вірменська церкви відмовилися запроваджувати новий стиль літочислення, проте католицьке духовництво вирішило проявити наполегливість і під час Різдвяних свят 1583–1584 рр. у Львові дійшло до зіткнень, коли за наказом львівського латинського архієпископа Яна Соліковського були опечатані руські церкви. Такий агресивний наступ на права відклався в історичній пам'яті руської громади, яка показала свою згуртованість: тогочасний львівський православний єпископ Гедеон Балабан, разом з представниками української шляхти й міщанства написали протестацію, яку подали до гродського суду²⁹. Коли

²⁴ Крип'якевич, *Львівська русь*, 86.

²⁵ *Ibidem*, 86.

²⁶ Ярослав Ісаєвич, “Львівське Успенське братство, його школа і друкарня” у книзі *Львів: історичні нариси*. (Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1996). 83.

²⁷ *Ibidem*, 84.

²⁸ Крип'якевич, *Львівська русь*, 90.

²⁹ *Monumenta Confraternitatis Stauropigianae*, 97–100.

городський суд не допоміг, то депутація православних галичан подала її на королівський сейм 1585 р., де справа, за підтримки православних магнатів з інших країв (зокрема й Костянтина Острозького), скінчилась капітуляцією львівського архієпископа – руська православна громада лишилась на старому календарі. Ця історія послужила немов прологом до небувалого культурно-національного руху серед української суспільності. І хоча львівська спільнота ще не виступала виразно, як корпорація, але безперечно в усіх попередніх епізодах вона було центром заходів по захисту релігійних прав і свобод.

Важливо також зазначити, що візантійський християнський етос робив маленьку львівську спільноту частиною великого Східнохристиянського світу – *Orientalia Christiana*. Протягом XV – першої половини XVI ст. львів'яни підтримували спорадичні зв'язки з православними осередками інших держав (до прикладу з Молдавським князівством). Проте в другій половині XVI ст. міжнародні відносини громади виходять справді на серйозний дипломатичний рівень і львівські русини налагоджують прямі відносини з центрами т. зв. “давніх” патріархатів – Константинополем, Александрією, Антіохією та Єрусалимом. Звісно русинам потрібні були посередники в міжнародних відносинах такого рівня і цю роль з готовністю взяли на себе їх “сусіди” по Руському кварталу – греки³⁰. Друга половина XVI ст. – “золота доба” в історії Львова, час, коли знову процвітає східна торгівля, в якій важливу роль починають відігравати грецькі купці. І це було не тільки у Львові, греки починають відігравати важливу роль в економічному, культурному і навіть політичному житті всіх “східних кресів” Речі Посполитої (зокрема, й у сфері дипломатії)³¹.

“Першою ластівкою” пожвавлення відносин з православним Сходом був візит до Львова Антіохійського патріарха Йоакима Доу, який в 1586 р. затвердив статут Успенського братства, чим надав йому необхідного статусу, та, за словами Б. Гудзяка, “офіціалізував процес, який відбувався давно”³². В 1587 р. цей статут підтвердив найвищий достойник православної церкви – Константинопольський патріарх Єремія II, дозволивши також створення шпиталю, друкарні та школи. В 1588 р. він відвідав Львів особисто, що було екстраординарною подією – до нього на східнослов'янську землю не ступала нога жодного Вселенського патріарха (як, зрештою, ще 400 років після нього)³³, а в 1592 р. Єремія II надав братству ставропігійний статус.

Львівське братство встановило через свого члена, грека Мануїла Мазапету, також зв'язки з Александрійським патріархом Мелетієм (Пігасом), який відправляв до Галичини свої пастирські листи, в яких втішав під час гонінь та переконував залишатися твердими у православ'ї³⁴. Його книга “О християнском благочестіи к іудеом отвѣт” була однією з перших книг, виданих в братській друкарні в 1593 р.³⁵ Нарешті, Єрусалимський патріарх Теофан III також направив патріаршу грамоту львів'янам, в якій вихваляв їх ревностну віру³⁶. Зазначені контакти в межах *Orientalia Christiana* були дуже цінними – отримані грамоти підтверджували легітимність Львівського братства, додавали статусу в тогочасному суспільстві та свідчили про моральну та духовну підтримку церковних авторитетів, що, без сумніву, було важливим для львівських русинів.

Які ж завдання ставило перед собою Львівське братство та які функції виконувало? Один з провідних сучасних дослідників братського руху Л. Тимошенко, проаналізувавши програму діяльності братства, на перше місце ставить саме релігійні його функції. До них відносяться: задоволення релігійних потреб членів братства (зокрема, обов'язок кожного члена братства відвідувати богослужіння); організація і форма служб; дотримання християнських норм моралі; піклування про храм; відповідальність за церковний клір. Лиш після них йдуть культурно-освітні і виховні функції (організація друкарень, шкіл, бібліотек) та харитативні (організація кас взаємодопомоги, шпиталів, притулків, допомога бідним)³⁷.

³⁰ Павло-Роберт Магочій. “Україна: історія її земель та народів” (Ужгород: Видавництво Валерія Падяка, 2012), 147.

³¹ *Ibidem*, 147.

³² Борис Гудзяк, *Криза і реформа. Київська митрополія, Царгородський патріархат і генеза Берестейської унії*. Пер. з англ. М. Габлевич. (Львів: Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2000), 187.

³³ *Ibidem*, 213–214.

³⁴ *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. Т.2.* (Вільна: Печатня губернского правления, 1867), 14–16.

³⁵ Денис Зубрицький, *Хроніка Ставропігійського братства*. (Львів: Апріорі, 2011), 302.

³⁶ Петро Сас, “Відновлення православної церковної ієрархії Київської Митрополії (1620 р.)”, *Український історичний журнал*, № 4, (2010): 15.

³⁷ Леонід Тимошенко, “Програма реформування церкви у фундаційних та статутних документах і релігійних практиках мирянських організацій Київської митрополії доби Берестейської унії (друга половина XVI – початок XVII ст.)”, у книзі *Львівська Ставропігія: історія, персоналії, взаємини*, ред. Володимир Александрович, (Львів: Логос, 2017), 10.

Як можна побачити з перерахованих функцій, однією з цілей існування братств було саме піклування про підвищення християнської моралі та духовності локальної спільноти, що є прямою дією візантійського християнського етосу.

Важливо зауважити, що, беручися за такі високі завдання, братчики поруч з реформуванням братства, також підвищували вимоги і до себе. До прикладу, вони відміняли такі “пережитки” старого братського життя, як бенкети (т. з. братчини), щоб краще гармоніювати, за словами М. Грушевського “з задачами релігійно-морального і культурного подвигнення себе і своєї суспільности, до якого брали ся тепер братчики”³⁸. У новому статуті бенкети замінила турбота про убогих та немічних. Братські сходи мали служити цілям релігійно-моральної науки, полагодивши поточні справи, братчики мали займатися читанням богоугодних книг та поважними розмовами. І ніби загалом схема братської організації лишалася попередня, але була сильніше перейнята духом релігійности й морального аскетизму.

Патріарх Йоаким, спостерігаючи у Київській митрополії також приклади упадку церковної дисципліни, сповнився ентузіазмом від високого настрою і благородних планів львівських братчиків. З їх розмов повіяло на нього “ароматом християнської церкви апостольських часів”³⁹. Ймовірно, він подумав, що така братська громада може послужити зняряддям церковної реформи, та зробив з львівського братства фактично “формально-начальний орган для цілої галицької Русі” чи навіть “верховний ареопаг в справах релігії й моральности”⁴⁰, піддавши під його контроль духовенство.

Натхнені такими широкими правами, братчики взялися за організацію школи, яка була відкрита восени 1586 р., та друкарні, яка почала працювати в 1591 р. Першими виданнями друкарні були “Просфонима” – віршований панегірик на честь візиту до Львова митрополита Михайла Рогози, а також – дві грамоти: Константинопольського патріарха Єремії II та митрополита Рогози, яка є публікацією архієрейської ухвали Берестейського собору 1590 р.⁴¹ Таким чином, у Львові було започатковано публікацію церковних джерел.

Отже, аналізована програма братства була планом релігійного оновлення у всіх галузях церковного життя. Саме цим, властиво, і переймалися братства, яким вдалося створити нову парафіяльну східнохристиянську ідентичність з “характерними для неї високою побожністю мирян, почуттям належності до регіональної спільноти, а також до східно-візантійської релігійної культури”⁴².

Останньою важливою подією XVI ст. була Берестейська унія 1596 р., яку львівська єпархія не прийняла. В той час Львів був вже відчутним центром православного світу, отже львівська громада відстоювала “віру батьків” та навіть відправила делегацію братчиків на православний Берестейський собор⁴³. Д. Зубрицький, розповідаючи про сприйняття унії у Львові зазначав, що “львівські русини були не лише противниками цього, а й найпалкішими прихильниками східного обряду. З цієї причини вони зазнавали жорстоких переслідувань міської ради”⁴⁴. Проте львівська громада була загартованою та сильною як ніколи і її дух вже не могли зламати подібні переслідування.

Таким чином, за короткий проміжок часу львівська громада змогла консолідуватися та самоорганізуватися для боротьби за свої права. Хоча на “порядку денному” була й боротьба за економічні та громадянські права, проте все ж головною метою тогочасних дій руської громади був захист релігійних прав, або ширше – своєї православної традиції – візантійського християнського етосу. Саме в цій царині були досягнуті найбільші успіхи – відродження Галицької (Львівської) єпископії та відстоювання православного юліанського календаря. Важливим виявом візантійського етосу стала репрезентація руської громади церковною організацією – Успенське Ставропігійське братство, яке було засновано та перший час функціонувало при відчутній підтримці східних патріархів. Це все, на короткий момент часу, зробило Львів – місто, в якому русини піддавалися особливо сильним серед усіх міст Речі Посполитої утискам – значним релігійним осередком східнохристиянського світу та у подальшому одним з центрів українського національно-культурного відродження XVII ст.

³⁸ Михайло Грушевський, *Історія України-Руси. Т. 6.* (Київ: Наукова думка, 1995), 513.

³⁹ *Ibidem*, 513.

⁴⁰ *Ibidem*, 515.

⁴¹ Тимошенко. *Програма реформування церкви*, 38–40.

⁴² *Ibidem*, 42.

⁴³ Боротьба Південно-Західної Русі, 140.

⁴⁴ Зубрицький, *Хроніка міста Львова*, 202.

BYZANTINE CHRISTIAN ETHOS AS THE MAIN FACTOR IN THE CONSOLIDATION OF THE LVIV RUTHENIAN COMMUNITY IN THE XVI CENTURY

Denys BULAVIN

Ivan Franko National University of Lviv
Department of History of the Middle Ages and Byzantine Studies
1 Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: denys.bulavin@lnu.edu.ua
ORCID: 0009-0005-5850-5938

The proposed study examines the history of the Ruthenian community in early modern Lviv, with a particular focus on the events of the sixteenth century, when the Ruthenians of Lviv rose to defend their religious and economic rights. At that time, Lviv was part of the Kingdom of Poland and a predominantly Catholic city, where local Orthodox Ruthenians faced considerable religious restrictions. The main thesis advanced in this article is that the principal driving force behind this awakening was the Byzantine Christian ethos, which fostered internal cohesion within the Lviv community and elevated Lviv to a central place in Ukrainian religious and national life.

The Byzantine ethos served as the foundation of the self-identification of Lviv's Ruthenian community, with religion forming an inseparable component of the early modern concept of a nation or national community. In the sixteenth century, Ukrainian religious-national identity began to take shape in an antagonistic environment. This emerging identity became the basis for the self-organization of the Ruthenian community. Ultimately, the survival of the Ruthenians in Lviv depended upon the preservation of their identity and their Byzantine tradition.

The primary goal of the Ruthenian community's actions at the time was the defense of their religious rights, or more broadly, their Orthodox tradition and Byzantine Christian ethos. Within a relatively short period (in the second half of the sixteenth century), the Lviv community succeeded in consolidating and organizing itself to struggle for its rights. While the Ruthenians also fought for economic and civil liberties, their greatest successes lay in the defense of their religious rights.

One of their most significant achievements was the restoration of the Halych (Lviv) bishopric in 1539, when the Lviv burgher Makarii Tuchapskyi was consecrated Archbishop of Halych, Lviv, and Kamianets-Podilskyi. For the first time in its history, Lviv became the seat of an Orthodox archbishop.

Another milestone in their struggle was the so-called "Calendar War." In 1582, Pope Gregory XIII decreed the introduction of the new Gregorian church calendar, to be implemented throughout the Polish-Lithuanian Commonwealth, not only in Catholic churches. The Lviv Orthodox community refused to adopt the new calendar and defended its right to continue using the traditional Julian calendar through legal actions and protest at the Sejm.

A further crucial element of the Byzantine ethos was the establishment of a church-based organization to represent the Ruthenian community: the Dormition Brotherhood. Initially supported by Eastern Christian patriarchs, the Brotherhood gained formal recognition from the Patriarch of Antioch, Joachim, in 1586, who approved its statute, and from the Patriarch of Constantinople, Jeremias II, in 1592, who granted it stavropegial status. The Brotherhood established a printing press and a school at the Dormition Church, which became significant centers of Ukrainian culture and education. Its program pursued religious renewal in all spheres of church life. The Brotherhood succeeded in creating a new parish-based Eastern Christian identity characterized by heightened lay piety, a strong sense of communal belonging, and adherence to Eastern Byzantine religious culture.

Finally, in 1596, when the Brest Union was proclaimed, the Lviv diocese refused to accept it, as Lviv had already emerged as a notable center of Orthodox religious life. According to one chronicler, "the Ruthenians of Lviv were the staunchest supporters of the Eastern rite and for this were subjected to severe persecution by the city council." Nevertheless, the Lviv community proved more resilient and stronger than ever, and no persecution could break their spirit.

Thus, in the sixteenth century, the Byzantine Christian ethos functioned as the key factor and driving force behind the internal consolidation of the Lviv Ruthenian community. Rallying around this ethos, the community was able to self-organize and begin the struggle for religious rights and freedoms. Among their most significant achievements were the restoration of the Halych (Lviv) bishopric in 1539, the preservation of the Julian calendar in 1582, the founding and legitimization of the Dormition Brotherhood in 1586, and resistance to the Union of Brest in 1596. These accomplishments transformed Lviv – despite being a city where Ruthenians faced the harshest oppression among all cities of the Polish-Lithuanian Commonwealth – into a major religious center of the Eastern Christian world and a hub of Ukrainian national and cultural revival in the seventeenth century.

Keywords: Lviv, Byzantine ethos, Kyiv Metropolis, Ruthenian community, Lviv Dormition Brotherhood.

REFERENCES

- Akta Grodzkie i Ziemskie z Czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwu Bernardyńskiego we Lwowie. (Lwów: Galicyjski Wydział Krajowej, 1872), 169 (in Polish)
- Arkhiv Yuho-Zapadnoi Rossii, Izdavaemyi Komissieiu dlia Razbora Drevnikh Aktov, Sostoiashei dri Kievskom, Podolskom i Volynskom General-Gubernatore. T. X: Akty, Otnosiashchiesia k Istorii Halitsko-Russkoi Pravoslavnoi Tserkvi (1423–1714 g.). Ch. 1: Akty o Tserkovno-Relihioznykh Otnosheniakh v Yuho-Zapadnoi Rusi (1322–1648 gg.). (Kyiv: Tipohrafiia Universiteta Sviatoho Vladimira, 1904), 17–20. (in russian)
- Arkheograficheskii Sbornik Dokumentov, Otnosiashchikhsia k Istorii Severo-Zapadnoi Rusi.* T.2. (Vilna: Pechatnia Gubernskogo Pravleniia, 1867), 14–16. (in russian)
- Borotba Pivdenno-Zakhidnoi Rusi i Ukrainy Proty Ekspansii Vatikantu ta Unii (X – poch. XVII st.).* Zbirnyk Dokumentiv i Materialiv, Red. Yevhen Hryniv, (Kyiv: Naukova Dumka, 1988), 54. (in Ukrainian)

- Gudziak, Borys. *Kryza i Reforma. Kyivska Mytropolii, Tsarhorodskiy Patriarkhat i Heneza Beresteiskoi Unii. Per. z Anhl. M. Hablevych* (Lviv: Instytut Istorii Tserkvy Lvivskoi Bohoslovskoi Akademii, 2000), 187. (in Ukrainian)
- Hrushevskiy, Mykhailo. *Istoriia Ukrainy-Rusy*. T. 5. (Kyiv: Naukova Dumka, 1998), 437. (in Ukrainian)
- Hrushevskiy, Mykhailo. *Istoriia Ukrainy-Rusy*. T. 6. (Kyiv: Naukova Dumka, 1995), 513. (in Ukrainian)
- Isaievych, Yaroslav. *Istoriia Lvova*. (Lviv: Tsentr Yevropy, 2006), 124. (in Ukrainian)
- Isaievych, Yaroslav. "Lvivske Uspenske Bratstvo, yoho Shkola i Drukarnia" u knyzi *Lviv: Istorychni Narysy*. (Lviv: Instytut Ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha, 1996), 83. (in Ukrainian)
- Krypiakevych, Ivan. *Lvivska Rus v Pershii Polovyni XVI st.: Doslidzhennia i Materialy*. (Lviv: Instytut Ukrainskoi Arkheohrafii, 1994), 1. (in Ukrainian)
- Magocsi, Paul Robert. *A History of Ukraine: The Land and its Peoples*. (Toronto: University of Toronto Press, 2010), 151. (in English)
- Magocsi, Paul Robert. *Galicia a Historical Survey and Bibliographic Guide*. (Toronto: University of Toronto Press, 1983), 68. (in English)
- Magochii, Pavlo-Robert. "Ukraina: Istoriia yii Zemel ta Narodiv" (Uzhhorod: Vydavnytstvo Valerii Padiaka, 2012), 147. (in Ukrainian)
- Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopolinensis*. Edited by Wladimirus Milkowisz (Lviv Institutum Stauropigiani Leopoliensis, 1895). (in Latin)
- Pryvilei Natsionalnykh Hromad Mista Lvova (XIV–XVIII st.)*, Red. Myron Kapral, (Lviv: Lvivske Viddilennia Instytutu Ukrainskoi Arkheohrafii Ta Dzhereloznavstva Im. M.Hrushevskoho, 2010), 10. (in Ukrainian)
- Sas, Petro. "Vidnovlennia Pravoslavnoi Tserkovnoi Hierarkhii Kyivskoi Mytropolii (1620 r.)," *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*, No. 4, (2010): 15. (in Ukrainian)
- Skochylas, Ihor. *Halytska (Lvivska) Yeparkhiya XII–XVIII Stolittia: Orhanizatsiina Struktura ta Pravovyi Status*. (Lviv: Vydavnytstvo Ukrayinskoho Katolitskoho Universytetu, 2010), 5. (in Ukrainian)
- Skochylas, Ihor. "Bilia Dzherel Uniinoho Triumfalizmu: Relihiina Prohrama Kholmiskoi Yeparkhii yak Slavia Unita," *Ukraina: Kulturna Spadshchyna, Natsionalna Svidomist, Derzhavnist*, № 15, (2006–2007): 334. (in Ukrainian)
- Tymoshenko, Leonid. "Prohrama Reformuvannia Tserkvy u Fundatsiinykh ta Statutnykh Dokumentakh i Relihiinykh Praktykakh Myrianskykh Orhanizatsii Kyivskoi Mytropolii Doby Beresteiskoi Unii (Druha Polovyna XVI – Pochatok XVII st.)," u Knyzi *Lvivska Stavropihiia: Istoriia, Personalii, Vzaiemyny*, Red. Volodymyr Aleksandrovych, (Lviv: Lohos, 2017), 10. (in Ukrainian)
- Zubrytskyi, Denys. *Khronika mista Lvova*. (Lviv: Tsentr Yevropy, 2014), 144. (in Ukrainian)
- Zubrytskyi, Denys. *Khronika Stavropihiiskoho bratstva*. (Lviv: Apriori, 2011), 302. (in Ukrainian)